

KRISEN KRING SUEZKANALEN

PROLOG OCH PROBLEMATIK

Av fil. dr OTTO JÄRTE

I OLYCKSBADANDE likhet med sensomrarna 1914 och 1939 sammandrog sig under sistlidna juli månad ett storpolitiskt oväder med otvivelaktig risk för ett tredje världskrig. Det urladdade sig dock ej omedelbart; skyarna syntes tvärtom snart ha skingrats. I oktober skärptes emellertid plötsligt spänningen. Krigsfaran är ingalunda förbi, och oron, förstärkt av samtidiga omvälvande händelser i Östeuropa, anses ödesdigrare än blockaden av Västberlin 1948—1949 och Koreakrigets kritiska skede senhösten 1950. Denna gång gäller det Främre Orienten, numera samma internationella brandhärd som Balkan före 1914, med koncentration kring Suezkanalen, vilken i oljans tidsålder fått livsviktig betydelse för de europeiska nationerna på denna sida järnridån. Härom fingo vi i Sverige en drastisk påminnelse genom den bensin- och oljeransonering, som varslades den 14 november. Icke mindre än inemot 70 procent av Västeuropas oljebehov fyllas också från Irak, Iran, de små schejkstaterna vid Persiska viken och Saudi Arabien. Av denna kvantitet fraktades 40 % genom Suezkanalen och lika mycket från oljekällorna genom »pipelines» till hamnar vid Medelhavet. Nu har Suezkanalen blockerats och rörelningarna genom Syrien mestadels sprängts av anonyma sabotörer som en följd av konflikten om kanalen.

Denna har många anledningar och aspekter, historiska som folkrättsliga, vilka här icke kunna närmare utredas. Det må vara tillräckligt att konstatera, att krisen blev akut genom utrikesminister Dulles' besked den 20 juli till president Nasser, att USA efter långvariga förhandlingar och överväganden avböjde att finansiellt medverka vid tillkomsten av den stora Assuandamm, som avsåg att genom effektivare reglering av Nilens vattenflöden öka Egyptens åkerareal med ca 30 %. Denna Nassers »pyramid» skulle skaffa mera jord åt Egyptens snabbt växande befolkning och bereda dess utfattiga jordbruksproletariat någon ersättning för den expropria-

tion och parcellering av de nu politiskt vanmäktiga paschornas latifundier, som trots militärjuntans utfästelser efter kuppen mot kung Faruk i juli 1952 i stort sett hittills uteblivit. Med Dulles' nej förföllo också Internationella Bankens kreditplaner ävensom Storbritanniens eventuella mindre bidrag.

Underrättelsen härom förmedlades icke på diskret diplomatisk väg utan publicerades offentligt, vilket för Nasser innebar ett slag mot den prestige, som är varje diktators Achilleshäl. Som revansch kungjorde han den 26 juli i Kairoradion ett dekret, där han, lika maktfullkomlig som forna tiders faraoner, omedelbart »nationaliserade» det internationella Suezkanalbolaget, vars aktier skulle inköpas till gällande kurs på Parisbörsen. De väntade inkomsterna från kanalbolaget skulle användas för Assuanbygget. Samtidigt föll Nasser för frestelsen att utan omsvep proklamera »algeriska folkets kamp som Egyptens kamp». Västerlandet borde veta, dundrade han, att Egypten aldrig komme att ställa sig utanför de nordafrikanska folkens hjältemodiga strid för sin frihet; araberna ämnade försvara sin ras och sin oavhängighet från Atlanten till Indiska Oceanen. Krigsförklaringen mot särskilt Frankrike kunde icke vara mera oförtäckt. Nämda dag besatte egyptisk polis kanalbolagets samtliga kontorslokaler i Ismailia och i Kairo, där verkställande direktören ålades husarrest och hans telefon spärrades. Bolagets talrika tjänstemän av olika slag i Egypten för kanalens skötsel och trafik, lotsarna inberäknade, förstängigades att sköta sina vanliga sysslor vid äventyr av fängelsestraff. Dagarna efteråt talade Nasser i Kairo och Alexandria inför hundratusentals åhörare och utslungade rent personliga förolämpningar mot de europeiska västmakterna och deras statsmän — allt under massornas hysteriska hyllningar. Numera hör man icke längre talas om »de tjutande dervischernas» muhammedanska munkorden; de ha omkostymerats till amoklöpande fanatiker mot de »otrogna» främlingarna från väster. Ej under att européerna i de egyptiska storstäderna hyste farhågor för en upprepning i förvärrad form av »den blodiga lördagen» den 24 januari 1952 i Kairo. Men då fanns den 80 000 man starka brittiska garnisonen kvar i Suezkanalzonen, vars pansarbrigader på ett par timmar skulle hinna ockupera Kairo. Vilka garantier härvidlag ville och kunde Nassers ordningsmakt erbjuda?

Redan hans åtgärd den 26 juli måste betecknas som en otvetydig rättskränkning. I 1954 års fördrag om briterernas utrymning av Suezkanalzonen hade han förpliktat sig att respektera status quo för kanalen dvs. kanalbolagets äganderätt, för vilken koncessionen

utlöpte 99 år efter kanalens öppnande eller 1968, varefter egyptiska staten skulle träda i bolagets ställe. Med fog erinrade utrikesminister Undén i ett föredrag, att Nasser dessförinnan hade kunnat begära förhandlingar om revision av koncessionsvillkoren, som säkerligen icke skulle ha mött oöverstigliga hinder. Men han föredrog våldets väg och utsatte kanalbolagets funktionärer för chikaner, oförenliga med folkrätt och sedvänja. Det är då minst sagt förvånande, att västerländsk opinion flerstädes velat förbise eller rentav urskulda Nassers rättsstridiga konfiskation. Icke skulle väl t. ex. Sverige utan vidare tolerera, att Norge »nationaliserade» de svenska anläggningarna i Narvik? För Storbritanniens och Frankrikes del kan man tala om en viss Nemesis, enär deras radikala regeringar efter andra världskrigets slut »nationaliserat» flera stora industrier och trafikföretag, såsom järnvägar och kolgruvor, samt i Frankrike dessutom vapenindustrien, men det har åtminstone i Storbritannien försiggått i korrekt lagliga former. I Persien drabbades Storbritannien 1951 av samma missöde, då regeringschefen, anglofoben Mohammed Mossadeq lade beslag på oljerafinaderiet i Abadan, varigenom Anglo-Iranian Oil Co. utan ersättning frånhändes sin egendom. Den brittiska kronan blev då lidande som stor aktieägare i nämnda bolag, liksom den alltsedan Disraelis beryktade aktieköp 1875 innebar en mycket betydande minoritetspost i Suezkanalbolaget.

Under hänfört bifall från Moskva har från europeiskt vänsterhåll argumenterats, att Nasser hade »rätt» att tillägna sig kanalen, »därför att den befann sig på egyptisk mark». Med Suezkanalbolagets enskilda aktieägare fanns heller ingen misskund, änskönt majoriteten är placerad hos ca 100 000 franska småsparare. Man har också underlåtit att besinna, hur ogynnsamt sådana provocerande »nationaliseringar» måste påverka hågen för privata investeringar i de s. k. underutvecklade länderna. För att bistå dem är det icke tillräckligt med amerikanska gåvor enligt Trumans »punkt 4», utan den enskilda företagsamheten och dess kapitalresurser böra stimuleras för att få någon önskvärd fart på de ekonomiska framstegen. Lusten härför måste självklart minska i den mån främmande företag bli rättslösa mot inhemska »nationaliseringar».

Den misstanken kan icke undertryckas, att själva termen »nationalisering» bidragit till att mildra omdömet. Den uppfanns på sin tid av brittiska Labourpartiet såsom mera tilltalande än socialisering och förstatligande, med vilka begrepp »nationaliseringen» eljest är identiskt. »Socialism» lät för britererna som alltför kontinentalt-marxistiskt betonat och deras under ett århundrade

liberalt präglade mentalitet hade heller ingenting till övers för en vidgning av statens ekonomiska makt. »Nationen» var däremot något förtroendeingivande och sympatiskt. Denna spekulering med språkets bekanta makt över tanken har lyckats, och många borgerliga skribenter ha nu senast beträffande Nassers »nationalisering» av Suezkanalen i rubriker och ordasätt lurats in i denna skickligt gillrade filologiska fälla.

Nassers kupp kom som ett åskslag för både London och Paris, men det rensade icke luften utan bebådade snarare nya skrällar. Man tycks i Washington icke ha räknat med just denna reaktion till Dulles' vägran att bistå Assuanbygget. Ändå hade icke saknats varningar. Sådana experter på Främre Orienten som de amerikanska »kolumnisterna», bröderna Alsop, antydde genast risken för nya komplikationer i Orienten, och franske ambassadören i Washington hade vid ett besök i State Department dryftat sina farhågor, att Nasser genast skulle förgripa sig på Suezkanalen. Efteråt har också Dulles medgivit, att han med sitt barska beslut tog »a calculated risk», men han har tydligen försummat att i tid uttänka en kontrastöt mot en ogynnsam eventualitet. Även Nasser har sedermera erkänt, att han, ända sedan britterna genom amerikanska diplomatiska påtryckningar nödgats evakuera Suezkanalzonen, umgåtts med ett projekt att bemäktiga sig Suezkanalen, men att hans blyxtaktion utlösts genom Dulles' nyssnämnda definitiva nej. Tidpunkten var även så tillvida en lyckträff för Nasser, att något tidigare på sommaren de sista brittiska trupperna lämnat Suezkanalen, vilket Egypten firat som en nationell högtidsdag.

Eden satt just som värd vid en middag på Downing Street 10 för den unge kung Feisal av Irak, som gästade London, då budet kom om Nassers kupp. Denne Feisal d. y. är lika omsorgsfullt brittiskt uppfostrad som sin syssling, kung Hussein av Jordanien, vilken sedan i våras, då han gav Glubb Pascha, sin arablegions skapare och chef, avsked på grått papper, vajar som ett rö för de olika opinionsvindarna i sitt tämligen artificiella rike — men som genast hastade att telegrafiskt lyckönska Nasser! Vid Edens bord befunno sig alla mera bemärkta medlemmar av hans regering, och dessa fingo sin »afterdinner's speech» i en konferens, till vilken det högsta militärbefälet skyndsamt tillkallades. Konferensen varade till inpå småtimmarna; beslut fattades om ögonblicklig kontakt med Paris och Washington och om partiell mobilisering av alla försvarsgrenar för att stärka stridskrafterna i östra Medelhavet, varvid Cyperns outhärlighet som bas framstod i sin riktiga dager. Ekonomiska sanktio-

ner anbefalldes såsom infrysning av Egyptens innehav av pund sterling, varjämte brittiska fartyg anmodades att betala Suezkanalavgifterna på bolagets konto för att de icke skulle komma Egypten tillgodo. Frankrike slöt med ens upp på samma linjer som Storbritannien och »l'entente cordiale» har väl knappast någonsin under sin nu femtiotvå-åriga tillvaro varit så helhjärtad som dessa höstmånader.

Det skulle föra för långt att i detalj redovisa dessa makters åtgärder, vilka sedan utmynnade i operationerna mot Suezkanalen. Men liksom Frankrike genom att koncentrera ca 500 000 man i Nordafrika, varav 400 000 enbart i Algeriet, nödgats avsevärt reducera sin europeiska andel av Atlantpaktförsvaret, anmälde London en minskning av brittiska Rhenarmén genom transport av specialförband till Cypern. Retoriskt talade också Eden och hans kollega Mollet jämte utrikesminister Pineau med samma tunga genom att i offentliga anföranden skarpt polemiserade mot Nasser, vilken de betrakta som en gemensam ärkefiende för sina livsintressen i Främre Orienten och i Nordafrika. Orsaken till Edens förtrytelse var givetvis en fruktan, att Storbritanniens redan tidigare betänkligt ramponerade prestige i Österlandet skulle gå helt till spillo, om Nasser finge opåttalt triumfera med vådliga följder för Storbritanniens herravälde över de orientaliska oljefälten, vilket är en existensfråga för brittiska nationen och dess näringsliv. Det fanns därjämte en inflytelserik grupp bland de konservativa i parlamentet, som icke försonat sig med reträtten först från Sudan och därefter från Suezkanalzonen och som ville förskonas från ett egyptiskt Abadan med en toryregering vid rodret. Eden ansåg det förty otänkbart, att en sådan för Västerlandet i allmänhet och Storbritannien med dess Samvälde i synnerhet viktig vattenväg som Suezkanalen hädanefter skulle kontrolleras av en diktator, på vars ord man icke kunde lita.

De nyssnämnda franska ministrarna funno analogien mellan det inträdda läget och Hitlers inmarsch den 7 mars 1936 i den demilitariserade Rhenzonen så påtaglig, att de europeiska västmakterna icke borde upprepa sitt svåra felgrepp att tolerera ett dylikt övergrepp. Den statsman, som 1936 yrkat på beväpnade sanktioner mot traktatbrytaren, skulle förvisso av många ha anklagats för »krighets» och »aggression», men en militär intervention vid den tidpunkten hade haft framgång och besparat mänligheten det senare oundvikliga andra världskrigets gruvliga hemsökelser. För fransmännen hade Nasser avslöjats som primus motor till upprorsrörel-

sen i Algeriet, vilkas politiska och militära ledare åtnjöto hans gästvänskap i Kairo, varifrån de organiserade och dirigerade rebellerna. Det påstås, att då fransmännen nyligen lyckades infånga fem av dessa herrar på flygfärd mellan Rabat och Tunis, deras beslagtagna aktmaterial, som ännu icke publicerats i Paris, bestyrkt denna Nassers roll. Nu hade han själv öppet presenterat sig som upprorets protektor och som den panarabiska nationalismens profet. Därest Nassers nya kupp skulle krönas med framgång, måste detta uppmuntra de oförsonliga araberna icke blott i Algeriet utan skulle också öka våndan för sultanen i Marocko och regeringschefen Bourghiba i Tunis, vilka äro kloka nog att inse sina nu självständiga länders beroende av fortsatt ekonomisk och kulturell samverkan med Frankrike, men som irriteras av en hetsig nationalistisk opposition, ävenledes inspirerad från Kairo. För en sällsynt gång voro alla fransmän, med undantag för kommunisterna, eniga om denna uppfattning. Mollet kunde också avstå från att i förtid inkalla nationalförsamlingen, men när denna sammanträdde i oktober efter sommarferierna, fick han sitt förtroendevotum nummer 25, vilket är rekord för en regering, som suttit sedan nyåret.

Eden gick däremot andra, mera smärtsamma parlamentariska upplevelser till mötes. Under de sista julidagarna var stämningen hos Labouropositionen i underhuset avgjort fientlig mot Nasser, och det föreföll vid sagda tidpunkt som om Eden skulle kunna vinna den nationella enighet om regeringens utrikespolitik, vilken varit en berömvärd tradition i Storbritannien ehuru den liberala Manchester Guardian genast höjde sin varnande och av ålder respekterade röst mot militära aktioner. Det avgörande hindret härför var, att den tidigare brittiska kraftsamlingen i Suezkanalzonen hade upplösts och förbanden evakuerats till Cypern eller moderlandet; endast en del av de enorma förråden av krigsmateriel, uppskattade till ett värde av sju miljarder svenska kronor, hade kvarlämnats under brittiska teknikers vård och nu blivit ett lättfånget byte för Nasser. I utrymningsfördraget av år 1954 hade visserligen stipulerats, att Storbritannien i händelse av krigshot skulle ha rätt att återbesätta kanalzonen, men det är karakteristiskt att därvid en aggression från Israel undantogs. Britterna avsågo allenast ett angrepp från Sovjetunionen — utan aning om den intima vänskap mellan Kreml och Kairo, som kom till stånd ett år senare.

Regeringarna i London och Paris hade emellertid påbörjat en militär uppladdning i större skala. Men det skulle visa sig att en offensiv krävde flera veckors förberedelser, och under tiden hann

åtskilligt hända på de inre politiska fronterna, som betydligt försämrade de bägge västmakternas politiska utgångspunkter. De östliga »kedjereaktionerna» efter Nassers djärva kupp följde slag i slag. I likhet med kung Hussein av Jordanien skyndade sig arabligans medlemmar att gratulera sin förkämpe i Kairo, och nationalistiska opinionsyttringar i Irak, Syrien och Libanon begärde otåligt att få spränga de brittiska oljeledningarna fram till Medelhavet. Indonesiens regering i Djakarta passade också på att för framtiden inhibera amortering och förräntning av sin skuld till Holland på inemot 4 milliarder gulden, vilken nu blev »nationaliserad». Sovjetunionen hade ju givit ett lockande föredöme genom att efter oktoberrevolutionen 1917 stryka alla utländska tillgodohavanden i Ryssland. Nasser och hans supporters voro icke heller överksamma. Nikita Chrusjtjev hade den 31 juli som sin oförgrifliga mening uttalat, att Nassers aktioner mot Suezkanalen »vore berättigade», och i Kairo överlade Nasser ideligen med Sovjetunionens och Indiens ambassadörer. Han försummade heller icke att utnyttja Storbritanniens och Frankrikes militära åtgärder för att intensifiera sin nationalistiska propaganda i Egypten. Dess ungdom kallades att försvara fosterlandet, och vid sidan av den till ca 150 000 man uppskattade armén, vars elit var bunden vid gränsen mot Israel, skulle ett slags hemvärn organiseras. Man fick läsa, hurusom i Kairo professorer och studenter övades i exercis och skjutning, som i gamla dagar svenska gymnasister under lektionsfria eftermiddagar i september. För vilken gång i ordningen är svårt att säga utropade också muhammedanska präster »det heliga kriget», som aldrig blivit av, därför att det varken är heligt eller ens ett krig utan blott en försliten agitationsfras. Nasser inrättade sig defensivt i Suezkanal-zonen, och det har icke varit tomt skryt, att han hellre skulle blockera och demolera kanalen än överlämna den i intakt skick till Västmakterna.

Man hade allmänt klart för sig, att mycket kunde bero på Israels politik, som under augusti och september förblev aktivt avvaktande. På Ghazafronten var det stilla, eftersom Nasser nu ville undvika alla tidigare mordintermezzon. På gränsen mot Jordanien förekommo däremot provocerande incidenter: hänsynslös nedskjutning av israeliska arkeologer och blodiga repressalier genom en israelisk revanschraid, som föranledde Dag Hammarskjöld att på F.N:s vägnar ånyo förmana parterna att beakta stilleståndsvillkoren och erinra om regeringschefernas utfästelser till honom vid hans inspektionsbesök tidigare under året.

I Washington greps Dulles genast av irriterande farhågor för Edens och Mollets tydliga föresats att tillgripa den starka handens politik. En militär demonstration i så eldfångda trakter som Främre Orienten, vartill USA:s främsta europeiska allierade, Storbritannien och Frankrike, tagit initiativet och som kunde leda till en världsbrand, ville Dulles med ens förhindra. Inför valet den 6 november borde dessutom de amerikanska väljarna, uttröttade på krig med dagliga förlustlistor och gynnade av ett större materiellt välstånd än någonsin tidigare, förskonas från nya internationella kriser. Det skulle icke heller överensstämma med republikanska partiets valprogram: »Peace and Prosperity» och lika litet med Eisenhowers berömmelse att ha bragt det impopulära Koreakriget till ett slut, som hans insatser för att avstyra krigiska äventyr i Indokina och i Formosasundet. Dulles synes ha energiskt pressat Eden till varsamhet med vapenhotet mot Egypten och förmådde denne att sammankalla en konferens i London till den 16 augusti, till vilken de tjugofyra stater inbjödos, som med sitt handelstonnage utgjorde flertalet av Suezkanalens trafikanter. Tjugutvå stater hörsammade kallelsen men Grekland avböjde under åberopande av Cyperntvisten med Storbritannien och Nasser med motivering att alla stater, som begagna Suezkanalen, borde vara med. Sovjetunionen hade ursprungligen framfört samma önskemål som Nasser, men till sist infann sig den nye utrikesministern Sjepilov, och hävdade, att Londonkonferensens enda praktiska uppgift vore att ordna den konferens i större skala, som Nasser anbefallt. Han understöddes därvid av Nehrus »flygande ambassadör» och Indiens ständige delegat i F.N., Krishna Menon, som sällan bryr sig om att markera det avstånd från Sovjetunionen, varom hans chef ibland bemödat sig.

Dulles, som var personligen närvarande, föredrog att konferensen skulle utse en delegation för att flyga till Kairo och underställa Nasser en anmodan att låta Suezkanalen, utan rubbning av Egyptens suveränitet, förvaltas av en internationell kommission för samtliga trafikanters räkning. Sovjetunionen och Indien reserverade sig här emot; Spanien anslöt sig först efter en viss tvekan, alldenstund Franco ogärna önskar stöta sig med sina nyförvärvade arabiska vänner. Delegationen kom att bestå av: Sverige för Europa, USA för Amerika, Etiopien för Afrika, Persien för Asien och därjämte Australien, vars premiärminister Robert Menzies utsågs till ordförande. Att Sverige med utrikesminister Undén som ombud därigenom fick hedern att företräda Europa, ansågs bero på dels att

han vid Londonkonferensens början höll ett kritiskt anförande mot Nassers rättskränkningar, dels att Sverige var alliansfritt, dvs. icke var bundsförvant med Västmakterna.

I Kairo hade Nassers sturskhet stärkts genom Chrusjtjevs löfte den 24 augusti att vid krig sända ryska frivilliga till Egypten. På denna »frivillighet» — i en diktatur! — i milliontal erbjuder som bekant det röda Kinas invasion i Nordkorea senhösten 1950 ett lärorikt exempel. Men marschen över gränsfloden Jalu är bekvämare än överflyttning av ryska trupper till Egypten, vilket måste förutsätta ett herravälde i luften, som briter och fransmän skulle bestrida — med ett nytt världskrig i perspektivet. I Kairo behövde delegationen under den första septemberveckan icke många sammanträffanden med Nasser för att inse, att denne ämnade hårdnackat förkasta Dullesplanen om internationalisering av Suezkanalens skötsel; varje försök till ett dylikt »kollektivstyre» skulle, enligt Nasser, leda till en kamp, vars utgång icke kunde förutses. Delegationen måste återvända till London med oförrättat ärende. Läget hade härigenom otvivelaktigt skärpts.

Under tiden hade Edens parlamentariska position oavlåtligt försämrats. Dulles hade beledsagat Londonkonferensens beslut med den öppenhjärtiga bekännelsen: »Vi ä m n a i c k e s k j u t a o s s e n v ä g g e n o m S u e z k a n a l e n», varmed till Nassers lättnad reservationslöst utsades, att USA icke vore sinnat att gynna anglo-franska tendenser. Vidare hade Labouropositionen i Storbritannien kommit underfund med att den kunde utnyttja en hos brittiska allmänheten uppdykande rädsla för regeringens rustningar. Fram i augusti voro Labour och dess pressorgan färdiga att frenetiskt avråda militära maktmedel mot Egypten och kräva parlamentets inkallelse från de nyss påbörjade sommarferierna, vilket Eden måste medge. I vanliga fall brukar Labour ha åtskilligt att erinra mot Washingtons politik, speciellt i Dulles' utformning, men fann nu stunden inne att demonstrativt ställa sig vid dennes sida. Labour solidariserade sig med hans synpunkter, att det icke tjänade mycket till att ond göra sig över Suezkanalens »nationalisering». I stället borde ansträngningarna koncentreras på att övertala Nasser till ett praktiskt arrangemang för att säkerställa trafiken i kanalen på grundval av 1888 års Konstantinopelfördrag, som garanterade opartisk behandling av kanalens samtliga trafikanter. Nasser dröjde icke med att deklarerera sin trohet mot nämnda traktat men låtsade icke om att Egypten kränkt dennas grundläggande princip genom att efter nederlaget mot Israel år 1948 stänga kanalen för alla fartyg,

som förde gods till eller från Israel. På Israels hemställan hade F.N:s säkerhetsråd 1951 och 1953 protesterat häremot utan att Kairo ändrat sin hållning. Västmakterna underlät då att söka påverka Egypten, vilken likgiltighet nu bjärt avstäck mot de brittiska och franska regeringarnas iver att understryka Konstantinopeltraktatens primära betydelse. Regeringarna kunde förvisso med fog framdra Nassers opålitlighet i detta fall, men deras klander kom något post festum. Som ett schackdrag i sitt politiska spel släppte Nasser igenom ett till Israel destinerat fartyg.

Brittiska parlamentet hade, som sagt, inkallats, och en debatt i underhuset den 12 augusti fick ett för Edens prestige pinsamt förlopp. Den nye Labourledaren, Hugh Gaitskell, vredgades över regeringens krigiska aspirationer och yrkade på hänvändelse till F.N. I debattens begynnelse svävade Eden härvidlag en smula på målet, men då det blev uppenbart, att enligt förkljudande även en grupp på 60 medlemmar av konservativa partiet var positiv på denna punkt, föll han undan och lovade överväga en dylik vädjan. Klyftan inom Edens parlamentariska underlag lär ha motsvarats av en schism inom själva regeringen, i det att underhusledaren Butler och försvarsministern Monckton skulle ha varit betänksamma mot en militäraktion, som däremot förordades av överhusets ledare, markisen av Salisbury, och finansministern McMillan. Denna inre söndring torde ge klaven till en senare, ännu mera uppseendeväckande reträtt av Eden, som snart övergavs av några andra, ehuru mindre betydande innehavare av vissa regeringsposter. Labour sökte blåsa upp en folkrörelse mot Eden, och vid ett jättemöte på Trafalgar Square drog sig icke Bevan för att jämställa Edens och Mollets planer med Adolf Hitlers överfall på mindre stater. Dessa konstgjorda stormar krusade dock endast den brittiska folkmeningens yta. Opinionspejlingar ha påvisat att flertalet gillar Edens politik, och vid ett nyss förrättat fyllnadsval i Chester, behöllo de konservativa mandatet med en vid sådana tillfällen tämligen normal minskning av majoriteten från majvalen 1955.

Eden stod ej ensam i sin tvekan att hänskjuta Suezkanaltvisten till F.N. Mollet var lika kallsinnig, med det realistiska skälet, som regeringstrogna brittiska och franska tidningar omfattade, att ett veto i säkerhetsrådet av Sovjetunionen enligt erfarenhetens vittnesbörd skulle stoppa ett positivt beslut mot Nasser. Icke heller Dulles föreföll hågad att inblanda F.N., varigenom den irriterande Suezkonflikten skulle rycka de amerikanska väljarna närmare in på livet. Men de flerstädes spontant framkomna önskemålen att anropa

F.N. anammades genast av Labour och fingo bl. a. de skandinaviska utrikesministrarnas stöd. Efter Edens medgivande i ovannämnda underhusdebatt beslöto de brittiska och franska regeringarna att hänskjuta frågan till F.N:s säkerhetsråd, vilken behandlade den i början av oktober, med det förutsedda resultatet, att ett sovjettryckt veto förhindrade ett klandervotum mot Nasser.

Efter Menziesdelegationens strandade försök att bringa Nasser till förnuft hade Dulles varit oavbrutet sysselsatt med att utkläcka projekt på förnyade Londonkonferenser, såsom en organisation av kanaltrafikanterna i syfte att få någon hand med kanalens skötsel. Men knappt hade enhet uppnåtts om riktlinjerna för en sådan organisation, förrän Dulles med till Egyptens förmån modifierande utläggningar av texten urvattnade dess slagkraft. Trots Dulles' pacificerande interventioner förblev situationen lika tillspetsad. Problemet kvarstod, huruvida Eden och Mollet skulle resignera eller vidta resoluta åtgärder av militär art. Bägge hade ofta i offentliga anföranden framhållit i sin föresats att fasthålla vid sistnämnda alternativ, till vilket också Robert Menzies, som för brittiska Samväldet tycks bli en ny fältmarskalk Jan Smuts, tveklöst anslutit sig.

Under den sista oktoberveckan nådde krisen sin hittillsvarande höjdpunkt. Israel hade med ökat missmod bevittnat, att vid valen i Jordanien de proegyptiska partierna fått flertal och att ett militärförbund avslutits mellan Egypten, Jordanien och Syrien, vilket ställde sina styrkor under en gemensam egyptisk överbefälhavare. Den zionistiske veteranen och ledaren för det socialistiska majoritetspartiet i parlamentet, David Ben Gurion, hade tidigare avvisat de nationalistiska gruppernas krav på ett preventivkrig. Men med vetskap om vilken enorm mängd av moderna vapen Sovjetunionen oavlåtligt exporterade till Egypten, varav även Syrien fått sin del, insåg han, att den dag snart skulle stunda då Israel, som icke åtnjutit samma förmåner från Västmakterna, skulle bli ohjälpligt underlägset sina hatfyllda grannar, vilka ideligen högljutt som sitt mål proklamerat dess förintelse. Israel mobiliserade under de sista oktoberdagarna. Den 29 oktober överskredo israelitiska förband Egyptens gräns och besatte efter en glänsande operation på ett par dygn hela Sinaihalvön samt tvang 4 000 egyptier i Ghaza till kapitulation. Frammarschen nådde så långt västerut, att endast 16 km återstodo till Suezkanalens östra strandbredd. Ingen av Egyptens allierade bland arabstaterna rörde ett finger till bundsförvantens bistånd!

Men icke nog med det! Dagen därpå, den 30 oktober, publicerade regeringarna i London och Paris ett ultimatum till Kairo att efter 12 timmars betänketid tillmötesgå deras önskemål om kontrollen av Suezkanalen och om upprättandet av en säkerhetszon mellan stridande israeler och egyptier. Nasser svarade nej, och fientligheter inleddes med anglo-brittiska bombardemang av egyptiska aerodromer. Invasionen dröjde i fem dygn på den grund att de stora landstigningsfarkosterna med sin ringa fart icke tidigare hunno fram från Malta och Cypern.

Samtidigt stegrades den internationella nervspänningen genom nyheter från Östeuropa, som voro så sensationella att de måste betecknas som en katastrofal vändpunkt för Kremls stalinistiska politik i det kommunistiska Östblockets och Warszawapaktens tecken. Den 19 oktober hade en delegation från Kreml av Molotov, Chrusjtjev och andra i Warszawa förgäves sökt hindra den nationelle titoisten Gomulkas makttillträde. Den 23 oktober utbröt folkresningen mot det kombinerade ryss- och kommunisttyranniet i Ungern. Och den 4 november försökte Röda Armén att med blod och brand kväva den ungerska frihetsrörelsen.

Inom F.N. arbetades för högtryck. Sedan Dulles insjuknat blev president Eisenhower USA:s målsman med stärkt auktoritet efter sitt segerrika omval den 6 november. Han ogillade bestämt den anglo-franska offensiven. USA:s chefsdelegat i F.N., Cabot Lodge, yrkade tillsammans med Sovjetunionens representant Sobelev på ett uttalande av säkerhetsrådet mot Storbritannien, Frankrike och Israel, vilket strandade på de brittiska och franska delegaternas veto. Vid den urtima generalförsamlingen kunde dock enligt Acheson-planen av år 1950 kvalificerad majoritet åvägbringas för sagda syfte. Av Samväldets medlemmar röstade endast Australien och Nya Zeeland för moderlandet, medan bl. a. Canada och Sydafrika — liksom Holland och Belgien — avstodo från att rösta. F.N. krävde att den anglo-franska aktionen skulle omedelbart avbrytas och Israel utrymma sina erövringar. Canadas utrikesminister Lester Pearson framlade då ett förslag att F.N. genast skulle uppmana lämpliga medlemsstater att sända beväpnade mindre styrkor som F.N:s ordningsmakt till den omstridda regionen. Detta beredde en utväg för de anklagade att göra gällande, att meningen med deras manöver varit att väcka F.N., så att det i handling skulle förverkliga sina upphöjda grundsatser.

Ovisshet rådde, huruvida regeringarna i Paris, London och Tel Aviv skulle efterkomma F.N:s nyssnämnda fordran. Detta skedde

genom en förklaring av Eden i underhuset den 6 november, för vilken Mollet motvilligt måste böja sig. Ben Gurion dröjde däremot, men två dagar senare gav också han med sig. De närmare villkoren för evakueringen äro dock tämligen oklara och ge rum för tolkningar, som icke minst från Nassers sida kunna äventyra hela stillståndet. Härom överlade Dag Hammarskjöld med Nasser vid ett besök i Kairo under veckoskiftet den 17—18 november, sedan de första F.N.-»gendarmerna», bestående av några hundra danskar och norrmän, flygledes forslats via Neapel till närheten av Port-Said.

Vad som den 6 november förmådde Eden att uppge invasionen är ännu inhöljt i dunkel. Det antydes att kabinettet ånyo var söndrat med Butler som Edens antipod, och det talas om att Eisenhower utsatt Eden för en utomordentlig stark press. Men Eisenhower avfärdade dock förtrytsamt Bulganins oblyga invit, att Sovjetunionen och USA skulle enas om militära sanktioner mot »aggressorerna» dvs. Storbritannien, Frankrike och Israel. Detta patos av Ungerns bödlar för fred och rättfärdighet ackompanjerades av hätska noter till regeringarna i London och Paris, i vilka påpekades, att likaväl som Port Said nyss hade beskjutits av raketeld från anglo-franska flygplan, London och Paris kunde utsättas för samma attackmetoder. Den frågan står fortfarande öppen, vad som förmådde Eden till den reträtt, som lät ett förödmjukande fiasko skymta för Västmakternas aktion utan att en för de fria folken i Europa godtagbar lösning av krisen om Suezkanalen säkerställdes. Det enda vissa var, att Nasser undgick ett eljest oundvikligt nederlag med fatala följder för hans personliga prestige och sannolikt för hans diktatur. Han beskärdes helt enkelt en oförtjänt triumf, ytterligare framhävd genom Dag Hammarskjölds flygfärd till Kairo för att inhämta hans åsikter om F.N.-skyddstruppernas uppgifter.

Det gjordes också genast gällande, att efter den enorma arbetshetsen och nervspänningen Edens fysiska krafter begynte svikta. Detta bekräftades av en bulletin under natten mellan den 19 och 20 november, att han drabbats av en kollaps till följd av svår överansträngning. Han hade fått ett ultimatum av drottning Elisabets livläkare att lämna ifrån sig ledarskapet för regeringen och så många löpande ärenden som möjligt för att vila ut. Som vikarie-erande regeringschef inryckte hans »second in command», lordsigillbevararen och underhusledaren R. A. Butler, som anges tillhöra de utåt osynliga frondörerna inom kabinettet mot Eden och vilken i denna egenskap påstås ha medverkat till beslutet om invasionsstopp den 6 november. Underrättelsen om Edens sjukdom var så tillvida

ingen chock för hans landsmän, som det var bekant, att han ej återvunnit full hälsa sedan sommaren 1953, då han fick underkasta sig tre operationer för ett gallstenslidande. Om varaktigheten av hans tjänstledighet på Jamaica har heller ingenting förnummits. I ett budskap till kollegan Mollet i Paris, som uppskakats av denna jobbspost, lär han ha uttryckt en förhoppning att inom kort tid återkomma till sin post, vilket lär ske i mitten av december månad, då utrymningen av Port Said är i full gång.

I en störtsjö av kommentarer diskuterades, vilka konsekvenser för det allt mera komplicerade läget i Orienten Edens avkoppling kunde föranleda. Detta karakteriserades i slutet av november av att å *ena sidan* Storbritannien och Frankrike begära att få delta i upprensningen av Suezkanalen — vilken Nasser lät blockera *efter* den 6 november — under betäckning av sina ockupationsstyrkor i den nordliga fjärdedelen av Suezkanalen, vilket Nasser i samförstånd med Sovjetunionen obevekligt motsatte sig, och å *den andra*, att Dag Hammarskjöld synes ha givit efter för Nassers krav att upprensningen skall anförtros åt neutrala stater, som Holland och Danmark, samt endast övervakas av F.N:s skyddsbataljoner. Eisenhower har icke heller velat vara med om det personliga sammanträffande med Eden och Mollet, varom dessa hemställt, så länge briter och fransmän icke försvunnit från Suezkanalen. Samma villkor hade han även uppställt för amerikanska leveranser av olja till Europa — en »sanktion», som icke blott drabbar Storbritannien och Frankrike utan även av den akuta konflikten oberörda länder såsom de skandinaviska. Från och med Israel hör man ingenting, förutom uppgiften, att F.N.-styrkorna också skola bevaka en demarkationslinje mellan israeler och egyptier.

Israelerna ha emellertid hittills visat, att de av F.N. icke vilja låta sig behandla som en passiv part i det brännheta Orientproblemet. Nassers barbariska Hitlermetoder mot de i Egypten bosatta judarna, kunna sätta Israels nuvarande kallblodigt förbudande taktik på hårt prov. Nassers oförsynta behandling av briter och fransmän i Egypten vittnar också i sitt övermod att han utan hämningar är redo att utnyttja sin seger med USA:s och F.N:s bistånd över de europeiska västmakterna. På grund av sinande inkomster från turismen, Suezkanalen och av den för ett okänt antal år framåt till Sovjetunionen förpaktade bomullsexporten som underlag för vapenleveranserna är Egyptens ekonomiska läge så svagt, att om blott F.N. beslutade samma bojkott mot Egypten som Eisenhower i förstone mot Västeuropas oljeförsörjning, Nassers diktatur skulle få

Krisen kring Suezkanalen

det dråpslag som den anglo-franska framstöten åsyftade icke med fara utan till fromma för världsfreden. Trycket på Storbritannien och Frankrike blev till sist så starkt, att deras regeringar den 3 december kungjorde, att invasionsstyrkorna skulle utrymma Port Said. I vetskap härom hade Eisenhower några dagar tidigare anbefallt åtgärder för att från USA förse Västeuropa med olja. Den nu tillfrisknade Dulles ämnar vid Atlantpaktsrådets möte i Paris den 11 december »skingra det missförstånd, som uppstått mellan USA och de europeiska västmakterna». Han skall dock icke som städse tidigare överlägga tillsammans med de brittiska och franska kollegerna utan med dem var för sig; det finns tydligen stadier i nådens ordning. En ansats till försoning kan likväl skönjas. Men hur är det med fröjden och hur går det med friden? I Storbritannien är stämningen särdeles dyster, fastän Edens regering räddades vid underhusvoteringen den 6 december. Trots malaisen i Frankrike förmodas Mollets ministrar överleva en stundande uppgörelse i Nationalförsamlingen. Från amerikanska pressens sida framhäves emellertid tämligen samstämmigt, att läget i Orienten *icke får återgå till status quo ante*. Suezkanalen måste på något sätt underställas internationell kontroll och Israel erhålla tryggad fred med sina arabgrannar — varom icke har F.N., förutom i Ungernfrågan, jämväl i Orienten visat sin vanmakt under Washingtons ledning med Sovjetunionen som obestridd segrare i bägge fallen.